

JOSEP YXART I ELS INICIS DE LA CRÍTICA TEATRAL I CULTURAL MODERNA

Per FERRAN J. CORBELLA

Fruit de la iniciativa conjunta de l'Ajuntament de Tarragona i el grup Enciclopèdia Catalana-Edicions Proa tenim ja de fa temps en el nostre mercat editorial el primer volum de les *Obres Completes* de l'escriptor i crític tarragoní Josep Yxart, que reuneix els tres primers volums de la seva sèrie de cròniques sobre la vida cultural barcelonina, corresponents als anys 1886, 1887 i 1888, l'any de l'Exposició Universal. Malgrat que l'obra d'Yxart constitueix una de les primeres fites en el camp de la moderna crítica literària i teatral peninsular, el cas és que aquest volum, magníficament editat, no ha tingut prou ressó mediàtic per assenyalar la importància d'Yxart com a referent històric d'una activitat —la crítica professional— que molt sovint o bé es considera pròpia d'escriptors sense talent, o bé és menystinguda per la facilitat amb què el crític pot estimbar, en quatre ratlles, allò que als artistes sovint els ha costat tant de crear. Aquesta activitat també ha estat conreada, d'una manera puntual, per molts artistes i escriptors; la nòmina de crítics referencials que puguem esmentar motivats no solament pel propi plaer de parlar d'allò que els agrada o els interessa, sinó moguts per una voluntat de difusió cultural o de voluntat "regeneracionista", de redreçament d'una determinada situació cultural, no és pas gaire llarga. No ens referim al camp estricte de la crítica o la ressenya literària i teatral de la tradició catalana, sinó a la més àmplia perspectiva dels crítics, bé en llengua castellana o catalana, que hagin mantingut una tasca crítica i publicista de caràcter sistemàtic, orientada a la creació d'uns gustos, uns criteris i, en definitiva, uns costums de consum cultural, tot plegat en major o menor grau amb sintonia amb el seu temps.

Inserida la seva tasca en el panorama del temps històric que li va tocar en sort viure, la d'Yxart crec que ja ha estat prou valorada com la d'un crític que té una actitud plenament moderna a l'hora de jutjar un o altre producte artístic. L'estudiosa de l'obra yxartiana Rosa Cabré, en el seu estudi introductorial al primer volum que comentem, i del qual ha estat curadora, ens indica amb claredat la influència de la lectura de Sarcey en un Josep Yxart ple de consciència que les formes artístiques evolucionen amb el pas del temps. Aquest punt de vista evolutiu és en definitiva el que pot determinar els canvis de gust del públic, i el que relativitza qualsevol producte cultural segons una convenció alhora formal i sociològica que, en l'avenç històric, pot ser ultrapassada per una altra de nova. Aquest criteri, que condueix a la lògica creativa d'unes avantguardes històriques avui reiteratives i tancades en l'eterna repetició de les infinites línies de creativitat no figurativa oberta al llarg del segle, i que li permet ser sensible i receptiu a totes les modes i novetats que

va viure, encara que sense coincidir sempre amb els corrents originals, el trobem afortunadament compensat per uns altres criteris, més situats en els esquemes habituals del seu temps, i que possiblement són els que orienten aquesta curiosa barreja de serenor i ponderació crítica, i alhora d'oberta i receptiva comprensió de tot allò que culturalment produïa la societat europea del vuit-cents.

Com a crític i escriptor situat en el context històric de la Restauració —aproximadament uns vint anys de tasca cultural, entre l'inici del regnat borbònic i la seva mort, esdevinguda l'any 1895— cal situar degudament Yxart a mig camí de les coordenades estètiques pròpies del seu temps i la consciència, o una certa consciència, que l'acceleració dels avenços tècnics i científics del seu temps trobaven correlació amb uns moviments culturals pendulars. De l'idealisme classicista al naturalisme zolià francès, del nòrdic teatre d'idees al simbolisme belga, aquests corrents culturals ell els va viure i assimilar en pocs anys sense renunciar a alguns dels seus supòsits de base, com ara el mestratge de Milà i Fontanals, a l'hora d'entendre l'art com a expressió de l'"esperit del poble", criteri que l'arreglera amb el "primitiu" renaixement català, o la fidelitat a un idealisme estètic d'arrels platòniques que el fa creure sobretot en la idea estructural de l'obra com a suport de la seva Bellesa moral. Yxart es mou encara dins el cànon classicista —ordre i equilibri com a eixos de la Bellesa artística— però alhora fa un pas endavant en el sentit de cercar en l'art tant l'ànima col·lectiva, una idea en definitiva romàntica, com l'estudi i el millor coneixement d'una realitat que justament el moviment literari naturalista s'havia proposat mostrar amb més profunditat.

Això explica, al meu parer, que el seu classicisme sigui compatible amb la idea d'una "ànima col·lectiva" —el poble— que en definitiva cal educar i il·lustrar sense menystenir la seva pròpia activitat —la cultura popular—, o que accepti el naturalisme com un procediment narratiu que intenta establir un vincle lògic i versemblant entre el caràcter i el medi social dels personatges. La forma restrictiva, i no totalment coincident, amb què Yxart divulga i defensa el naturalisme sense comprometre's amb la concepció determinista de l'individu segons les lleis de l'herència, ens demostra que Yxart intentava treure sempre el bo i millor de les diferents escoles estètiques d'una manera eclèctica, i que les seves posicions mai no van ser d'un epigonisme imitatiu. Creu així en l'educació i la voluntat com a motors que poden modificar aquelles lleis —i els més de cent anys transcorreguts corroboren que tenia raó—, o desconfia d'una suposada imparcialitat científica de l'artista quan es proposa "estudiar" la realitat, "mostrant" els fets sense intervenir-hi, actitud que més que pròpiament d'una dubtosa objectivitat, d'un positivisme científista ben entès, significaria deixar la realitat totalment desproveïda d'idealisme o de qualsevol bri d'esperança capaç de redreçar potencialment una realitat molt sovint no gaire sublim ni ajustada als canons de cap suposada Bellesa clàssica i atemporal. Malgrat que aquest no hagi estat el paradigma de l'evolució de les arts contemporànies —lliurades a un creixent ordre dionisiac on la humanitat mediàtica sembla traslladar tota la brossa o el desordre realment existents en l'aldea global, ultrapassant el cànon clàssic que vinculava la

Bellesa al Bé—, el cert és que Yxart, i això es pot veure en les seves activitats com a editor de col·leccions de llibres, o en les seves campanyes de difusió cultural, creia justament en la senzilla idea humanista de l'Art com a font de millorament del consumidor cultural.

Pel que fa pròpiament a la seva tasca com a crític i estudiós del teatre del seu temps, el llibre que comentem ofereix algunes de les claus que defineixen la seva posició, encara que els seus textos fonamentals sobre teatre es troben en el seu *El arte escénico en España*, reeditat en edició facsímil per Altafulla l'any 1987, o el seu estudi sobre *Teatre català*, inclòs en l'antologia d'Yxart de la MOLU. Tenim així una anàlisi de l'estil recitatiu i les formes d'actuació i declamació dels actors del seu temps; el refús de la genialitat i la sublimitat recitatives, típiques en el tipus d'actor romàntic del seu temps, en favor d'un cànon de versemblança més "naturalista"; o una defensa d'aquesta mateixa "naturalitat" davant la falsa i exagerada emotivitat de la majoria dels textos escenificats a la seva època; o la proposta d'un teatre en prosa davant el teatre poètic; o el criteri que l'equilibri d'una obra procedeix en part de la proporció que trobem entre les causes explicitades de l'acció general i les intencions que segueixin a aquesta acció; o la desqualificació de tots aquells recursos que, destinats a impressionar el públic, carreguen el pes narratiu en l'acció sense atendre el dibuix del caràcters o l'anàlisi dels comportaments humans. El bon lector pot comprovar la modernitat d'uns criteris que malauradament continuen tenint sentit davant tants efectes especials absolutament buits de contingut, uns criteris que es troben reflectits en alguns dels textos del volum: com ara les seves ressenyes a les programacions teatrals, els seus breus estudis sobre algunes peces de Frederic Soler i Guimerà, o el ressò de la seva desqualificació dels actors Calvo i Vico com a models d'una "falsa emotivitat" pròpia del teatre neoromàntic del seu temps, que va trobar la seva millor expressió en les obres i els molts èxits teatrals de José Echegaray. Aquest darrer fet demostra que moltes de les seves propostes culturalistes, renovadores i modernitzadores del panorama teatral d'aleshores no van qual·lar entre el públic, cosa que no treu, ni de bon tros, interès als seus comentaris o les seves opinions, a vegades centrades en esdeveniments o vetllades artísticoculturals no necessàriament rellevants, però que en conjunt, juntament amb les ressenyes de llibres, valoracions d'institucions i esdeveniments culturals, notes de societat, i reflexions diverses que presenta el volum, componen un mosaic no solament de la vida teatral, sinó també del conjunt de la vida cultural d'aquests anys.

Llibre de lectura fàcil i grata, encertada panoràmica de la vida cultural barcelonina del vuit-cents a la dècada dels vuitanta, bon model d'aprenentatge de com lliurar un programa de culturalització trobant un estil natural, agradable i espontani, de molt bon llegir, aquest primer volum de les *Obres Completes* posa de nou al nostre abast una obra i un autor que diferents estudiosos i publicistes —especialment Jordi Castellanos, amb la seva antologia de la MOLU, i Rosa Cabré amb les diferents antologies i estudis que li ha dedicat— han provat d'apropar a les noves generacions de lectors. El millor logi que podem fer-li és que encara que no va encertar la millor posició amb

el seu "regeneracionisme" cultural, el seu federalisme bilingüe, una posició que l'ha situat entre dues cultures sense pertànyer pròpiament a cap d'elles, a mig camí de la cultura espanyola de la Restauració i mig situat entre el renaixement català i un moviment modernista que inicialment va propiciar sense arribar a participar-hi, Josep Yxart fou un crític i un escriptor que va inaugurar un modern i professional sentit de les tasques culturals: juntament amb l'actitud "regeneracionista", el més elemental sentit de guiar i orientar el consumidor cultural. Un consumidor aleshores situat en un incipient mercat de l'oci i el lleure, i que avui es troba ultrapassat per una indústria cultural que justifica plenament l'existència del crític cultural com a mediador i orientador. Possiblement aquest és el sentit més actual d'una obra ara per primer cop reeditada, després de més de cent anys, i que per tot plegat constitueix una notícia editorial de molt grata salutació.

NOTA

1. *Obra Completa de Josep Yxart. Volum I. El año pasado (1886-1888)*. Edició a cura de Rosa Cabré. Ajuntament de Tarragona-Edicions Proa. Barcelona, 1995.